

УДК 32.019

доктор політичних наук, професор, Денисюк С. Г., Бобрук А. М.
Вінницький національний технічний університет, Україна, Вінниця
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

ПОПУЛІЗМ ЯК ПРОЯВ МІМІКРІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКСЕОЛОГІЇ

Проаналізовано сутність понять «політична мімікрія» та «популізм». Визначено основні засоби та механізми впливу політика-мімікріанта, складові мімікрії. Акцентовано увагу на чинниках, які сприятимуть зменшенню ефективності популізму та мімікрії в умовах сучасного політичного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: мімікрія, популізм, політик-мімікріант, політичні технології, політична культура, політична відповідальність.

доктор политических наук, профессор, Денисюк С. Г., Бобрук А. Н. Популизм как проявление мимикрии в контексте современной политической прaxeологии/ Винницкий национальный технический университет, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Украина

Проанализированы сущность понятий «политическая мимикрия» и «популизм». Определены основные средства и механизмы влияния политика-мимикрианта, составляющие мимикрии. Акцентировано внимание на факторах, способствующих уменьшению эффективности популизма и мимикрии в условиях современного политического развития украинского общества.

Ключевые слова: мимикрия, популизм, политик-мимикриант, политические технологии, политическая культура, политическая ответственность.

Doctor of Political Sciences, Professor, Denysiuk S. G., Bobruk A.N. Populism as the appearance of mimicry in the context of modern political praxeology/ Vinnytsia national technical university, Ukraine, Vinnytsia, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

The article concerns the essence of such concepts as «political mimicry» and «populism». The author defines the main means and mechanisms of mimicry politician influence and mimicry components. The attention is focused on factors which decrease the populism and mimicry efficiency in modern political development of Ukrainian society.

Key words: mimicry, populism, mimicry politician, political technologies, political culture, political responsibility.

В умовах гострої боротьби за владу і прагненні зберегти певні ресурси, іноді навіть власне життя, більшість політиків змушені пристосовуватись до вимог, очікувань і сподівань виборців. Такими механізмами «виживання» часто виступають різні форми політичної мімікрії.

Згідно етимологічного словника поняття «мімікрія» походить з англ. мови (mimicry – наслідування) [1, с. 476]. В галузі соціології воно визначається як захисне пристосування індивіда чи групи, що імітує поведінку і думку оточення [2]. А. Лобанова характеризує мімікрію, як об'єктивно існуючий у всіх суспільствах, необхідний і специфічний соціальний феномен людського буття, його організації та життєдіяльності. Відповідно, різні форми соціальної мімікрії можуть мати як деструктивний, так і конструктивний характер і залежать від мети мімікріанта [3, с. 79].

У просторі політики мімікрія виступає формою захисту учасників взаємодії, тобто можна стверджувати, що це атрибут політичної діяльності. Однак виникає низка питань: чи є тенденція в політиці до зменшення проявів мімікрії? Чи є політики, які не вдаються до мімікрії? Чи є сьогодні можливість у нових українських лідерів, які отримали владу в 2014 р., не вдаватись до цих засобів і бути успішними політиками?

Звичайно, мімікрія як політико-психологічний феномен має різні форми прояву, однією з яких є популізм. Хоча єдиного визначення популізму немає, спрощено його можна пояснити як загравання політиків з народом з метою отримання популярності (щоб їх побачили, почули, повірили) і, в кінцевому рахунку, для завоювання чи утримання влади. Тому актуальним видається аналіз мімікрії та популізму, як політичних технологій, які часто використовуються вітчизняними політиками.

Проблематика формування і особливостей впливу політичних технологій на свідомість громадян є досить опрацьованою й різноманітною. Серед авторів праць в цій галузі варто виокремити таких, як М. Крозьє та Е. Фрідберга (теорія організаційної гри), Г.-Г. Бетз, П. Ігназі, А. Коул, Є. Лаклау, П. Таггарта та ін.

Вітчизняні політологи аналізують чинники ефективності політичних технологій, моделювання передвиборчих кампаній, особливості менталітету у сприйнятті популістичних повідомлень тощо (В. Бебик, Д. Богуш, М. Головатий, В. Корнієнко, Л. Кочубей, С. Погорельська, А. Романюк, Ю. Шайгородський, О. Ярош та ін.).

Проте особливості використання мімікрії та популізму українськими політиками в сучасних суспільно-політичних відносинах, в умовах зміни політичної еліти 2014 р. і кризи довіри громадян до владних інституцій є малодослідженими, що й визначило мету цієї публікації.

Історія свідчить, що політичні діячі у різні часи намагались збільшити кількість своїх прихильників за допомогою різних методів. Відомо, що у 1891 р. у США було засновано Народну партію, яка активно використовувала популізм, як вид боротьби за права громадян. Після того популізм розвивався у різних варіаціях, наприклад, «гандизм» в Індії, чи «піронізм» в Аргентині [4].

Проте мімікрію і популізм, з одного боку, можна розглядати як певну гру на труднощах громадян та обіцянки надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем у разі приходу до влади [5].

З іншого боку, ці феномени є ототожненням демократії з необмеженою реалізацією волі більшості; пропагуванням політичних цілей незалежно від наявних партій та інституцій через безпосереднє звернення до народу з метою тиску на владу, політичну еліту [6].

Тобто, мімікрія і популізм є технологічними формами боротьби за владу. І в одному і в іншому випадку йдеться про відверту маніпуляцію свідомістю громадян, ці феномени виступають інструментами для отримання влади, використовуються у боротьбі проти існуючих політичних режимів чи для зміни політичної еліти.

Як видається аналізувати прояви мімікрії та популізму в політиці слід, насамперед, через аналіз співвідношення дихотомії «обіцянки—виконання» політиків. Скажімо, сьогодні в суспільно-політичному житті України відбуваються значні зміни, спрямовані на демократизацію відносин між владою

і громадянами. Можливо припустити, що громадяни більше звертають уваги саме на результати діяльності політичних діячів, їх репутацію. Проте ораторські здібності політиків, яскравість подачі повідомлення, гасла, які бажають чути громадяни, обіцянки залишаються досить ефективними, а, відповідно, досліджувані феномени є актуальними й нині.

Стосовно мімікрії і популізму, то чого тільки варта обіцянка щодо євроінтеграції, яка закінчилась переорієнтацією з ініціативи В. Януковича на Митний союз із Росією. Такі заяви підтримували його рейтинг і підживлювали надії населення на краще життя. Коли ж державний курс було змінено, то це одразу виникало акції протесту, і громадяни відчули гостре розчарування у діях влади.

Коли криза загострилась і розгорнувся Євромайдан, то через страх втратити всі ресурси, а можливо й життя, члени Партії регіонів почали масово виходити з партії, що уникнути ідентифікації з Президентом В. Януковичем та насильством, що здійснювалось під його керівництвом. Станом на 24.02.2014 р. з лав Партії регіонів вийшло 74 депутати, які перейшли в опозицію [7]. Тепер вони дистанціюються від цієї партії і артикулюють нові обіцянки.

Якщо згадати заяви колишніх опозиціонерів, то, наприклад, Ю. Тимошенко після звільнення 22.02.2014 р. теж роздавала низку обіцянок, зокрема, «зобов'язалась привести на Майдан В. Януковича і всю верхівку для здійснення суспільного суду» [8]. Проте навряд чи можна бути впевненим у реалізації такого наміру.

Популізму притаманна ідеологічна простота, можна сказати, навіть примітивізм. Під час передвиборчої кампанії Н. Королевської лунали її обіцянки щодо середньої зарплати у розмірі 1000 євро та 500 євро пенсії. Проте, як відомо, на посаді міністра соціальної політики вона це не реалізувала.

Проте, політики-популісти не тільки використовують технологію обіцянок, а ще й залучають до своїх проєктів відомих особистостей: «зірок» естради, акторів, спортсменів та ін. Звичайно, улюбленим кумирам найчастіше довіряють, тому й погоджуються з їх вибором. Наприклад, не останню роль на

Євромайдані зіграла підтримка таких відомих співаків, як Святослав Вакарчук, Руслана Лежичко, Марія Бурмака, Олег Собчук, Едуард Приступа, Тарас Чубай, Анжеліка Рудницька, Антон Мухарський, Дмитро Лазуткін, Сергій Пантюк, Олесь Доній, Вадим Красноокий та інші.

Крім того, ще одним цікавим механізмом популізму і політичної мімікрії є формування образу «неординарного героя». Це проявляється у такий спосіб: нестандартний одяг, зухвала поведінка, демонстративні жести, громадські скандали, ненормативна лексика. Такі прийоми використовуються політичним діячем (наприклад, Жириновським, Ляшком та ін.) для того, щоб його запам'ятали та підтримали, в першу чергу, емоційно. Тут може спрацювати бажання голосувати за такого політика як прояв протесту стосовно політичної системи взагалі.

Слід погодитись з думкою М. Мінакова, що популізм є особливою логікою політичної дії, яка заснована на своєрідній грі у піддавки між лідером і виборцями, заснована на униканні розумних програм, планів, аргументів, побудована на обіцянках, невиконанні цих обіцянок, гра на емоціях, а не на розумі, власне кажучи, уникання справжньої політичної дії. Нерідко під час передвиборчої компанії, популізм ґрунтується на дрібних, але конкретних справах, які потім обов'язково висвітлюються у ЗМІ [9].

Отже, форм і засобів політичної мімікрії є досить багато. Як же зменшити їх дієвість? На наш погляд, важливим є контроль над владою і система відповідальності останньої. Для контролю громадськості за діяльністю політиків і зменшення ефективності мімікрії існує низка механізмів. В цьому відношенні досить цікавим є сьогодні існування сайтів в Інтернеті, які досліджують обіцянки і стадії їх реалізації політиками. Наприклад, сайт «Владометр» публікує і постійно оновлює згадану інформацію у вигляді графіків і абсолютних чисел. Це новий український інтернет-інструмент суспільного контролю за владою, зміст якого генерується не тільки і не стільки редакцією, а користувачами. Ідея створити «Владометр» була позичена з американського сайту «Обаметр», який обліковує обіцянки президента

США. «Владометр» ділить обіцянки на кілька категорій: «виконана», «не виконана», «у роботі» [10].

Чому ж сьогодні залишаються дієвими мімікрія і популізм?

По-перше, це об'єкт впливу – народ з певним рівнем політичної культури і свідомості, на почуттях якого «грає» популіст. Відомо, що в Українській Конституції закріплено чимало прав за народом: здійснення влади, зміна Конституції тощо. Ці моменти використовуються для підсилення значення промови тощо.

По-друге, використовується мораль, яка спирається на принцип маніхейство, притаманний політичній свідомості українських громадян (І. Кресіна): «чорне—біле», «добро—зло» тощо. Будь-яка боротьба за владу, її утримання та реалізація не відбуваються без звернення до принципів справедливості й наділення певного суб'єкта «добрими» або «злими» характеристиками, поділ політиків на «своїх» і «чужих». Фаховість чи досвід за таких обставин згадують рідко. Така політична технологія, як «наклеювання ярликів» доволі легко засвоюється суспільством. Наприклад, одного можна назвати гомосексуалістом, іншого – злодієм, третього – корупціонером, четвертого – фашистом та ін. Відновити репутацію або пояснити, що інформація неправдива, доволі складно. Однак при такій технології популіст вихваляє чесноти народу, залишає його абсолютним добром, що апріорі приємно для споживачів інформації.

По-третє, важливою складовою є демократія, яка дозволяє представляти популісту інтереси народу, а він і є основою демократії. От тільки, отримавши владу, більшість популістських політичних сил починають різко заперечувати важливі елементи сучасної демократії, як-от права опозиції або захист меншості. Дуже часто такі політичні сили навіть вдаються до референдуму, як засобу справжньої, «прямої» демократії. Володіючи адмінресурсом та маючи всі необхідні для маніпуляцій важелі у своїх руках, вони здатні навіть через народне волевиявлення розгорнути політичний режим у бік авторитаризму: оскільки народ вже має владу, то тепер йому треба більше повноважень.

По-четверте, антиінтелектуалізм. Популісти завжди мають додаткових «ворогів народу» – інтелектуалів. Адже апелюють такі політики не до інтелекту та знань, а до абстрактних цінностей. Наприклад, таких, як чесність, справедливість тощо. Антиінтелектуалізм спрямовується на те, щоб скомпрометувати людей, які раціонально підходять до оцінки політичного процесу і здатні виявити симуляції в діях народних «оборонців».

По-п'яте, наявність харизматичного лідера, який повинен мати сильний характер і здатність карати численних ворогів свого народу. Все, що він потребує, – повноважень. Найчастіше це людина із багатим досвідом політичної боротьби, поряд із його персоною наявне месіанство. Більшість потужних політичних партій України – це партії харизматичного типу, що будуються довкола провідника.

У країнах Латинської Америки такі лідери брали участь у революціях, сиділи в тюрмах або ж тривалий час перебували на вигнанні, страждаючи за права народу. Найбільш виразними представниками цього типу були Хуан Домінго Перон та Уго Чавес. І що більше вони займалися політикою, то сильніше вкарбовувалися у свідомість своїх співгромадян. Як правило, їхні імена продовжують жити своїм життям, навіть після смерті. У Венесуелі вже встигли створити короткий анімаційний фільм про недавно померлого президента У. Чавеса, в якому він потрапляє у рай, де зустрічається з Ернесто Че Геварою, Симоном Боліваром, з народною улюбленицею аргентинкою Е. Перон та іншими популярними героями. А нещодавно, за словами наступника Чавеса, в. о президента Н. Мадуро, улюблений всіма Уго з'явився йому в католицькому храмі у вигляді голуба й благословив на участь у президентських виборах та на праведну боротьбу з опозицією [10].

Українські політики теж сиділи у тюрмах. Одних зображають на іконах і моляться на них, інших проклинають і вважають пекельними монстрами. Всі вони приміряють тогу лідера нації і обіцяють врятувати свій народ. Але ніхто з них так і не відважиться піти шляхом повної демократії, пропонуючи лише зміну караулу на варті народних багатств.

Отже, можна зробити висновок, що мімікрія завжди присутня в політичних стосунках, але суттєво різниться її питома вага. Найчастіше в якості політичних технологій використовують: гасла, міфи, демагогію та нав'язування низько інтелектуальних ідей. Популізм є формою політичної мімікрії і застосовується як засіб адаптації політика-мімікріанта до політичних умов без використання значних зусиль, а надаючи обіцянки, заграючи з народом та відволікаючи його увагу від головних проблем.

Сьогодні в Україні склалась ситуація, коли громадяни почали зрозуміти, що потрібні зміни в суспільно-політичному житті. Розширення українського політикуму за рахунок нових облич ще не означає розвитку держави. Сьогодні для зменшення ефективності популізму і мімікрії важливою є, з одного боку, зміна політичної системи, а не тільки прихід нових особистостей, створення механізму відповідальності високопосадовців та громадський контроль над владою, з іншого, – підвищення рівня політичної культури і свідомості громадян, їх освіченості та компетентності.

Потребує подальших досліджень побудова прозорої системи діяльності владних інституцій в Україні, коли популізм втратить сенс, а мімікрія матиме виключно позитивне забарвлення.

Література:

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – 543 с.
2. Энциклопедии&Словари. – Режим доступу : <http://enc-dic.com/%20sociology/Mimikrija-Socialnaja-4277.html>. – Назва з екрану.
3. Лобанова А. С. Феномен соціальної мімікрії : монографія / А. С. Лобанова. – К. : Інститут соціології НАН України, 2004. – 300 с.
4. Ярош О. Політичний популізм: теорія і практика передвиборного «флірту» / О. Ярош. – Режим доступу: <http://www.ya.org.ua/old/brochure /2002/005/ 003.htm>. – Назва з екрану.
5. Короткий словник політологічних термінів. – Режим доступу: <http://www.info-library.com>. – Назва з екрану.

6. Словопедія: універсальний словник-енциклопедія. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/29/53407/18674.html>. – Назва з екрану.
7. З Партії регіонів вийшло ще два депутати // Ура-інформ. – 24.02.2014. – Режим доступу: <http://ura-inform.com/uk/politics/2014/02/24/iz-partii-regionov-vyshlo-esche-dva-deputata>. – Назва з екрану.
8. Тимошенко: Януковича надо привести на Майдан. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/multimedia/2014/02/140222_v_timoshenko_maidan.shtml. – Назва з екрану.
9. Мінаков М. Популізм в українській політиці / Мінаков М. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2126311.html>. – Назва з екрану.
10. Владометр. – Режим доступу: <http://vladometr.org>. – Назва з екрану.

References:

1. Etymologichnyj slovnyk ukrayinskoyi movy: u 7 t. / Redkol.: O. S. Melnychuk (golov. red.) ta in. – К.: Nauk. dumka, 1983. – 543 s.
2. Encyklopedyy&Slovary. – Rezhym dostupu: <http://enc-dic.com/%20sociology/Mimikrija-Socialnaja-4277.html>. – Nazva z ekranu.
3. Lobanova A. S. Fenomen socialnoyi mimikriyi: monografiya / A. S. Lobanova. – К.: Instytut sociologiyi NAN Ukrayiny, 2004. – 300 s.
4. Yarosh O. Politychnyj populizm: teoriya i praktyka peredvybornogo «flirtu» / O. Yarosh. – Rezhym dostupu: <http://www.ya.org.ua/old/brochure /2002/005/ 003.htm>. – Nazva z ekranu.
5. Korotkyj slovnyk politologichnyh terminiv. – Rezhym dostupu: <http://www.info-library.com>. – Nazva z ekranu.
6. Slovopediya: universalnyj slovnyk-encyklopediya. – Rezhym dostupu: <http://slovopedia.org.ua/29/53407/18674.html>. – Nazva z ekranu.
7. Z Partiyi regioniv vyjshlo shhe dva deputaty // Ura-ynform. – 24.02.2014. – Rezhym dostupu: <http://ura-inform.com/uk/politics/2014/02/24/iz-partii-regionov-vyshlo-esche-dva-deputata>. – Nazva z ekranu.

8. Tymoshenko: Yanukovycha nado pryvesty na Majdan. – Rezhym dostupu: http://www.bbc.co.uk/russian/multimedia/2014/02/140222_v_timoshenko_maidan.shtml. – Nazva z ekranu.
9. Minakov M. Populizm v ukrayinskij polityci / Minakov M. – Rezhym dostupu: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2126311.html>. – Nazva z ekranu.
10. Vladometr. – Rezhym dostupu: <http://vladometr.org>. – Nazva z ekranu.